

FRÁTER JÁNOSNÉ

„NEMZETI RÉSZVÉT EMELTE”

100 évvel ezelőtt kezdték építeni az Akadémia palotáját

100 YEARS SINCE THE CONSTRUCTION OF THE HUNGARIAN
ACADEMY OF SCIENCES' BUILDING WAS BEGUN

FRÁTER JÁNOSNÉ

„NEMZETI RÉSZVÉT EMELTE”

100 évvel ezelőtt kezdték építeni az Akadémia palotáját

100 YEARS SINCE THE CONSTRUCTION OF THE HUNGARIAN
ACADEMY OF SCIENCES' BUILDING WAS BEGUN

BUDAPEST, 1962

Száz esztendeje áll a Lánchíd közelében a Magyar Tudományos Akadémia palotája, homlokzatán a felirattal: „Nemzeti részvét emelte”. A két létesítmény örök szimbóluma a több évszázados kulturális és gazdasági elnyomásból éledő magyar nép tudomány- és alkotóvágyának, öntudatra ébredésének.

I.

A Magyar Tudományos Akadémia közadakozásból alakult. Az alapítók adományaiból fedezte költségeit, gondoskodott — célkitűzéseinek megfelelően — „a tudományok és szépművészségek minden nemeiben a nemzeti nyelv kimiveltetéséről”. Saját háza azonban nem volt. Hivatalát hosszú éveken át bérelt helyiségekben tartotta fenn. Az abszolutizmus első idejében különösen szorult anyagi helyzetében saját épület emelésére nem is gondolhatott.

A palotaépítés gondolatának kibontakozása körülbelül egybeesik az Akadémiának a szabadságharc utáni bénultságból való felelősségével, a nemzeti mozgalmak fellendülésével. Az 1858. nov. 22-én tartott akadémiai összes ülésen hangzott el Toldy Ferenc titoknak indítványa arra vonatkozóan, hogy Kazinczy Ferenc születésének százados ünnepét méltó keretek között ünnepelje meg az Akadémia. Ez volt a kezdete azoknak a megmozdulásoknak, amelyekben kifejeződött a magyar nemzet tiltakozása az osztrák elnyomás ellen. Ebbe a keretbe tartozik az Akadémia házépítésére indult hazafias mozgalom is, amelynek eredményeképpen az Akadémia egy 828 561 Ft-ba kerülő saját házat építhetett. Ezért az akadémiai palotaépítés története szervesen hozzátartozik az Akadémia történetéhez.

A palota építésére indított gyűjtés előtörténetéhez tartozik, hogy 1857-ben cikksorozat indult a Magyar Sajtóban. A cikksorozat szerzője ismertette az Akadémia addigi működését és részletes kimutatást közölt az alapítástól a tőkére befolyt adományokról. Arra buzdította az olvasókat, hogy adakozzanak az Akadémia számára. A cikksorozatot valószínűleg Török János írta, aki előzőleg 1855-ig a Magyar Sajtó szerkesztője volt.

Az adakozásra való felhívást a többi lapok is átvették, sőt konkrét adományok is születtek. A Vasárnapi Ujság (1857. 27. sz.) Politikai Ujdonságok c. rovatában már hírt is adott a megindult gyűjtés első eredményeiről.

A Magyar Sajtó által kezdeményezett gyűjtés az Akadémia akkori vezetői szerint, elhibázott lépés volt. Eötvös József alelnök 1857. július 13-án, Dessewffy Emilhez írt levelében azt írja erről: „A Magyar Sajtónak fellépése egyike a legnagyobb ügyetlenségeknek melyeket elkövetni lehetett...¹⁾”.

Alig nyolc hónap múlva mégis Dessewffy Emil kezdeményezte a palotaépítési mozgalmat. 1858. március 19-én az Akadémia rendkívüli összes ülésén olvassák fel az alábbi levelét:

„Tekintetes Akadémia! Testvér bátyám Dessewffy Aurél halála után néhány évvel barátai és tisztelői közül többen elhatározták, emlékének egy irodalmi díszművet szentelni és annak jövedelmét hazai közcélra fordítani. Így keletkezett a Koszorú gr. Dessewffy A. emlékének... Öröömre szolgál egyszersmind értesíthetni a Tekintetes Akadémiát, hogy az aláírok ezen tiszta jövedelmet a magyar tudós társaság igazgató tanácsa rendelkezése alá bocsátani határozták, azon óhajítás kijelentése mellett, hogy az szolgáljon magkövéül azon alapnak, melyet reményünk szerint a hazafiak adakozása öszve fog maj-

¹⁾ MTA Kézirattár Tört. ívrét 253.

dan állítani azon céllal, hogy akadémiánk, feladásához és magunkhoz illő saját épületben székelhessen . . . Tulajdonítsa kérem a Tekintetes Akadémia a felebbi értesítés okozta örvendetes benyomásnak, ha magamhoz ragadom az alkalmat, miszerint első lehessen, ki az aláírók nemes példáját követhetem. Jelenem ennek folytán, hogy szándékom megkérni a Tisztelt Igazgató Tanácsot, miszerint tőlem háromezer pengő forintnak, évenként ezerével lefizetendőnek, felajánlását elfogadni és megengedni méltóztassék, hogy azok hovatfordítására nézve, a „Koszorút” közrebocsátott aláírók felebb kifejezett óhajításához csatlakozhassam.”²

Ugyanennek az évnek augusztusában b. Sina Simon görög származású bankár és földbirtokos tesz 80 ezer ft-os alapítványt a palota építésére:

„Alapító-levél.

Azon meleg részvéteemet, mellyel a magyar nemzeti műveltség s tudományosság ügye, és az ezen szent célok előmozdítására hivatott magyar akadémia iránt viseltetem, tetleg is bebizonyítani óhajtván s kiindulva azon szempontból, miszerint kívánatos, hogy az említett magyar tudományos anya-intézet saját állandó lakhellyel bírjon, hol nemes munkálkodását, kényelmesen folytathassa s gyűjteményeit biztosan elhelyezhesse: következő alapítványt teszek:

1. Ezennel az alapítók sorába lépek nyolevanezer pengő forinttal úgy, hogy ezen összeget nyolc éven át, évenként tíz-tízezer pengő forintjával fogom az akadémia pénztárába lefizetni.

2. Az első tízezer forintnyi le fog fizettetni általam folyó 1858. évi november 1-én, s a többi részlet az azután következő hét éven keresztül szinte évenként november 1-én mindaddig, míg a nyolevanezer forint tőke befizetve lesz.

3. A hátralevő részletektől száztóli ötös kamatot fogok fizetni.

4. Kívánom pedig, hogy ezen alapítványom kamataival együtt kizárólag az akadémia épületére fordítassék, melyben hogy az Akadémia sokáig virágozzék és nemes rendeltetésének mind inkább és sikeresebben megfeleljen, lelkem legbuzgóbb vágyainak egyike.

Bécs, augusztus 14-én 1858.

Báró Sina Simon”³

Az év végén, december 18-án az Akadémia XXII. ülésén az Igazgató Tanács a következő határozatot hozza:

„Miatán egy akadémiai ház szerzésére több ezernyi frt. ajánlatotott s a b. Sina Simon úr 80 ezer frtnyi alapítványán kívül, e célra a jelenlegi házbér tőkéje is fordítható, ez ügy újra szőnyegre került, s bizottmány küldetett ki a másodelnök, s gr. Károlyi György és Deák Ferenc igazgató tagokból álló mely az iránt kéri tudósítást adni a közelebbi igazgatósági gyűlésnek: lehet-e és célszerű-e a mostani viszonyok közt ez ügyet életbe léptetni, s mi módon lehetne az akadémia tőkéjének általában s különösen a ház-építési alapnak nevelését eszközölni.”⁴

A határozat végrehajtása húzódott. Csak 1859. október 28-án Desseffy elnök kezdeményezésére került újból előtérbe. Az Igazgató Tanács ülési jegyzőkönyve erről a következőket mondja:

„A Mélt. Elnök úr kiemelvén az Akadémia eddigi munkásságának kétségbe vonhatatlan szép sikerét, kiemelvén, hogy a naponként növekedő munkásság folyvást nagyobb anyagi erőt igényel, sürgető szükségnek mondá egyszersmind, hogy a tudományos tárgyalásokat annyira háborító lármás helyről, hol e fölött az akadémia nagybecsű könyvgyűjteménye maholnap raktárnak is szűk helyiségre van egybehalmozva, valahára kényelmesebb s a nemzeti intézet méltóságának megfelelő, saját lakába költözzék. Megannyi tekintet, melyeknél fogva mind az Akadémia alaptőkéje növelésére, mind a házépítésre szükségesnek látja Mélt. Elnök úr újabb adományok gyűjtését, mire nézve a nemzet közelebb is nyilvánított buzgalmát tekintve, az időt is alkalmasnak véli. Indítványozá ez okból, hatalmaztassék föl az Elnökség, hogy magánúton minél többeket szólíthasson föl, járulni az érintett nemes célok előmozdításához. A fölhívás eredményéről kötelességének ismeri az Elnökség az Igazgatóságot annak idején értesíteni, s akkor lenne aztán eldöntendő, kész házat vegyen-e az Akadémia, vagy maga építesse teljesen célszerű és díszes épületet. Ezen elnöki előterjesztés köz helyesléssel fogadtván az Elnökség annak mielőbb foganatba vételére azonnal fölkérte.”⁵

² Akadémiai Értesítő 1858. 159. l.

³ MTA Kézirattár, feldolgozás alatt álló építési iratok; a továbbiakban Ép. ir.

⁴ Akadémiai Ig. tan. jegyzőkönyvek 1858.

⁵ Akadémiai Ig. tan. jegyzőkönyvek 1859.

Dessewffy elnök nagy lendülettel látott munkához. Még ez év végén megkezdte az aláíróívek szétküldését, amelyekben egyrészt a palotaépítésre, másrészt az Akadémia tőkéjének növelésére szólított fel. Többféle formátumú aláírási ív készült, aszerint, hogy az adományozó készpénzben egyszerre, vagy részletekben és kötvényekben kívánta az ajánlott összeget utalványozni. Ezekon kívül a tőkére alapító leveleket is kibocsátottak. Összesen kb. 3 ezer aláírási ívet küldtek szét, amelyek közül kb. ezer ma is megtalálható az Akadémia Könyvtára Kézirattárában.⁶

1860. jan. 2-án az Akadémia összes ülésében Dessewffy jelenti az aláírások megindítását és a kezdeti eredményeket.⁷

Ettől kezdve tömegessé válik az adakozás. A társadalom minden rétegéből érkeznek felajánlások, adományok a palota építésére és a tőkére. Az ismert főurak, mágnások, alkotók adományai mellett megtaláljuk az egyszerű emberek filléreit is. Ebben az időben (1860–61-ben) szinte „becsületkérdéssé, a lovagiasság törvényévé lett a Magyar Akadémiára adakozni” írja Tóth Lőrinc, az Akadémia akkori pénztárosa.⁸

A nagyméretű nemzeti adakozás adatai eddig is ismertek voltak.⁹ E helyen azokból a levelekből és gyűjtési ívekből mutatunk be néhányat, amelyekben az ország lakosai a társadalom minden rétegéből siettek az Akadémia segítségére.

1860. jan. 23-án a Philosophiai törvény- és történettudományi osztály ülésén felolvassák Korányi Frigyes akkori nagykállói körorvos — a későbbi híres orvosprofesszor — Tóth Lőrinchez írt levelét, amelyet az általa gyűjtött adományokhoz mellékel.

„Tekintetes Ur!

Hazánk nyomasztó körülményeinek hatása nálunk Szabolcsban, hol a társasági szellem és az ezzel járó vendégszeretet azelőtt példabeszédes volt nagy mérvben mutatkozott ezen jellegek csökkenésében: s bár az utóbbi idők lendülete folytán a jégkéreg

Az aláírási íven még vannak be nem
 fizetett bejegyzések, melyek befizetésénél
 néhol pótlólag el fogom küldeni.
 Hálásan köszönöm a felaján-
 tásokat.
 Nagykálló 18. 860. a társasági szolgálat
 Frigyes Korányi

1. Korányi Frigyes levelének utolsó sorai

melyet visszavonuló óvakodás és rendkívül kedvezőtlen anyagi viszonyok reánk erőszakoltak, nagyot olvadt: mégis hiányoznak a tömböknek irányadó tekintéllyel bíró közép-pontjai.

⁶ Ép. ir.

⁷ Akadémiai Értesítő U. F. 1860. I. köt. 61. 62. l.

⁸ Vázlatok a MTA felszázados történetéből 1831–1881. „G. Dessewffy Emil s az Akadémia palotája” Ak. kiad. 151. l.

⁹ Uo. 151. l. és Akadémiai Értesítő Új f. (A sorozat) 1860. 62., 64–66. l.

Csak ennek tulajdonítható, hogy midőn az egész hon lelkesült Kazinczy ünnepek által adá jelét a nemzeti öntudat és művelődés hatalmas emelkedésének, nálunk Szabolesban ily ünnep nem jött létre. Részvét és honszeretet hiányának vádja Szaboles megyét nem érheti, mely mindig első sorban állott ott hol a hazai érdekek tetteket igényeltek, mely már két év előtt elsőként az országban jelenté ki, miszerint Magyarhon méltóságával nem fér össze hogy a magyar tudományos Akadémia béres házban, alig fölkuatathatólag legyen elhelyezve, és egy akadémiái épület létrehozására dacára a szigorú időknec már akkor néhány ezer forintot áldozott. Ezúttal van szerencsém a Tekintetes Urnak a mellékelt aláírási ív másolatot 303 o. é. forint és 3 db. arannyal küldeni, mely összeveget a benn foglaltak a Kazinczy évszázados ünnepély iránti részvét tanúsításául írtak alá azon óhaj-tással, hogy azt a magyar tudományos Akadémia a hazai történelmi irodalom fejlesztésére böles belátása szerint használja föl.

Az eredeti aláírási íven még vannak be nem fizetett bejegyzések, mihelyt befizetettnek: pótlólag el fogom küldeni.

Hazafiúi tisztelettel vagyok a Tekintetes Urnak

Nagykálló, 18. I. 1860.

alázatos szolgája
dr. Korányi Frigyes

Esedezem a nyugtát oly alakban kezemhez juttatni, hogy általa magamat az egyes aláírók irányában igazolhassam.”¹⁰ (L. I. ábra.)

Nagyszerű eredménye volt a korabeli lapok: Pesti Napló, Vasárnapi Ujság, Delejtű stb. lelkesítő cikkeinek. Királyi Pál, a Pesti Napló szerkesztőjének gyűjtőívén — amelyen több mint 18 ezer ft. gyűlt össze — szerepelnek adományokkal Greguss Ágost, Szendrey Júlia, Petőfi Zoltán, Csengery Antal és más neves személyiségek is.

Összegezve nem sok az a 100 ft. 17 krajcár, amit az ózdi vasgyár 190 munkása adományozott. Ez a krajeárokból összegyűlt adomány mégis meggyőzően bizonyítja, hogy az abban az időben még kisszámú, kevés jövedelmű üzemi munkások megbecsülték a magyar tudományt és fontosnak tartották támogatását.

A Rimamurányvölgyi Vasmű Egylet tisztjeinek és munkásainak, valamint a nyomdászok adakozása is ugyanerről tanúskodik. (L. 2. ábra.)

A gyári munkássághoz csatlakoztak nagy számmal a céhek dolgozói is. A debreceni Iparkamara gyűjtőívén megtalálhatók: a húsfüstölő-, timár-, kalapos-, gubás-, gombkötő- stb. céhek adományai.

Galgóczy Károly akadémiái lev. tag, az Iparosok Lapja szerkesztője írja a következő sorokat:

„Tekintetes Akadémia!

Folyó febr. 8-ával 34. o. é. forint érkezett hozzám következő sorok kíséretében: «Az egri kovács és kerékgyártó egyesület, összesen 9 tagból álló ezéh, múlt évi dec. 18.-án tartott közgyűlése egyhangú határozata folytán 20 forintot rendelt a czéhpenztárból a magyar akadémia palotájára kiszolgáltatni, ehez ugyanazon ezéh egyes tagjai még 10, a mesterek példás hazafiúi érzelme által fellelkesült segédek pedig heti bérükből összetakarítgatott 4 ft-ot tettek. Ezen a nemzet ama kérdéses közszükségének pótolására szánt összesen 34 o. é. forintot azon kéréssel küldi a nevezett ezéh egyenesen a tekintetes szerkesztőséghez, hogy azt illető helyére juttatni szíveskedjék. Költ Egerben, febr. 8. 1860. Lieszkowszky József.»

Annál örömebb teljesítem az ekkép hozzám jutott pénznek a tekintetes akadémia pénztárába áttételiben kötelességem, minél szebb bizonyosága e hazafias adakozás annak, hogy a tudományosság iránti részvét az általam vezetett Iparosok lapja közönségeiben is szépen éledezni kezd.”¹¹

Pántzel János csizmadia céhmester írja Esztergomból ugyancsak Galgóczy Károly, az Iparosok Lapja szerkesztőjének:

„Tekintetes Szerkesztő Ur!

Valamint egyéb ügyfelei, úgy én is bátorkodom a Tekintetes Szerkesztő Ur ajtaján kopogtatni. Ugyanis, a múlt napokban társaimmal czéhgyűlést tartván, a többi közt megpendítém az országszertei adakozásokat a magyar akadémia házára. E legszentebb

¹⁰ Ép. ir.

¹¹ Ép. ir.

Emich Gusztáv kir. nyomdai személyné
adakozása az Akadémiai palota építésére.

Bádog József	1	-	Grojtes Mihály	1
Mitrovics Luthin	1	-	Dart helyi A.	1
Wroschitz Andrew	1	-	Bölcsey János	1
Belaik László	2	sr	Hall Boldizsár	1
Körömszky István	2	-	Püffal József	1
Szirma József	2	-	Fallosy István	1
Hop-Bayer József	1	-	Wenzel Sándor	1
Janitschek János	1	-	Nánai Ferencz	1
Színház Sándor	2	-	Czender Matyas	1
Színház Turkász	1	-	Neuer Ignác	1
Buda Péter	2	-	Czisch József	1
József Kettinger	1	5	Szily József	1
Összesen 409 55			90. 55	

2. Nyomdai dolgozók adakozása

célul részvételen maradni mi sem akartunk, s így közös megegyezéssel 20 osztrák ft-csekély tartalmú pénztárunkból küldeni határoztunk, hogy majd egykor, ha azon nemzeti nyelvünk intézetének épületét díszben látandjuk, elmondhassuk, hogy volt nekünk is szerencsénk, legalább egy követ hozzá éleszthetünk...¹²

Bekiüldték adományait a városok, intézetek, testületek, iskolák is. Értékben Pest város adománya az első közé tartozik. A felső Dunasoron levő több mint 1300 négyszögölnyi telkét ajánlotta fel az Akadémiának, felét ingyen, felét kedvezményesen áron. Adománya akkori értékét 180 ezer forintra becsülték.

Jászberény város parasztsága 1000 ft-al járult a palota építéséhez.

Szily Kálmán — a későbbi akadémikus és akadémiai könyvtárigazgató, akkor bécsi műegyetemi hallgató — az egyetemen tanuló magyar ifjúság adományait gyűjtötte össze és küldte el Tóth Lőrinenek az alábbi levél kíséretében:

„Különösen tisztelt

Tekintetes Ur!

Örömtől dagad az ember keble, ha ama lelkesedtségre és áldozatkészségre gondol, mellyel újabb időkben a magyar nemzet minden hazai ügyet fölkarol. Sokan ezt azon

¹² Ép. ir.

visszahatásnak tulajdonítják, melyet a féltett nemzetiség elnyomatása gyakorol. Meglehet: én azonban a véleményben vagyok, hogy mindinkább ama fájdalmas de egyszerűsmind buzdító tudatra vergődünk, hogy a létünk századok mulasztásait a jelen csak hatványozott erővel pótolhatja vissza.

Említettem áldozatkészségnek legszebb példája az melyet a nemzet apraja nagyja a Magyar Akadémia háza iránt tanúsít. Az ország minden része, minden nemzetisége, minden felekezete van ez adakozásban képviselve. Ily általános lelkesedtségben, valójában szegyennek kellett volna tartanom, ha a technikus ifjúság, melynek tagja vagyok, ez adakozásokban részt nem vevett. E gondolattól és a szent céltől lelkesítve, gyűjteni kezdtem pályatársaim közt, az eredmény azonban, az igazat megvallva, várakozásaimat jóval fölülmúlta.

S így a bécsi műegyetemi magyar ifjúság újolag megjelen a Magyar Akadémia színe előtt megtakargatott filléreivel. Adakozásunk az Akadémia palotájára 250 ftoz teszen ki, mely összeget Tekintetes Urnak ezennel van szerencsém átszolgáltatni.

A fölöző 5 ft. egy itt lakó, becsületes magyar embernek Lednitzky István csizmadia-mesternek adományja, ki megtudván, hogy a palotára gyűjtök, fölkeresett és az 5 forintot ezen szavakkal adta át: „Sohasem mernék arra a házra nézni, ha építettésében nem lett volna részem.”

Mély tiszteletem kifejezése után, maradtam
Tekintetes Urnak

alázatos szolgálója³
Szily Kálmán¹¹

Bécs, Mártius 15. 1860.

Hó	Nap	Év		Akademiai	Akademiai
				lak építésre	tőke öreghite- sére
				Ausztr. ért. ft.	Ausztr. ért. ft.
máj	6	1860	Köo György aszaltosmester	2.	f.
"	"	"	Hovath János mester	1	
"	"	"	Terkits Csik	3.	
"	"	"	Bizmadia Csik	2.	
Máj 10		1860	Könexöl Imre (számadó birkások)	1	
"	"	"	Bába György	1	

3. Iparosok és „számadó birkások” adományja

Dapsy Vilmos rimaszombati ügyvéd 3.111 ft. összegű gyűjtőívén szerepelnek a rimaszombati református gimnázium tanárai, akik közül többen ekkor Mikszáth Kálmánt is nevelték: Severlay Károly 3 ft., Terray Károly 5 fr., Tóth József 3 ft., Szeremley Károly 3 ft., Baksay István 3 ft., Miklovics György 4 ft., Fábry János 5 ft.

Az Akadémia dísztermének mahagóni fából készült ajtóí és falburkolata emlékeztet arra, hogy a hazának távolbaszakadt fiai is segítettek a palota szépségének és értékének emelésében. A Matematikai- és természettudományi osztály tizenegyedik

¹³ Ép. ir.

ülésén 1864 márc. 21.-én a „titoknok, Pákh Albert levelező tag közlése folytán, előterjeszti László Károly Mexicóban élő hazánkfia leveléből a következő sorokat: San Juan Bautista, Tabasco, Mexico. nov. 7. 1863. Társam Nemegyei M. Bódog és én egy pár tonna finom mahagóni fát akarunk küldeni a Magyar Akadémia palota építésére, mint részünkről csekély adományt...¹⁴

Az adakozásból az Akadémia tagjai közül az egyik legnagyobb részt nagy orvos-professzorunk, Balassa János vállalta, aki a szabadságharcban viselt tisztségéért korábban börtönbüntetést kapott. Gyűjtőívén ő maga 2500 ft-ot ajánlott fel és összesen 4450 ft. és 10 aranyat gyűjtött. A kéziratárban található levelében Balassa professzor a következőket írta Eötvös Józsefnek:

„Méltóságos Bátor,

Igen tisztelt Magyar akadémiai Alelnök Ur.

Hogy a hazában a szakirodalom is felvirágozzon, és hogy általa az ösmertet és nemzeti tudományosság gyarapodjanak: egyebeken kívül szükségesnek látszik a vállalkozó irodalmi erőknél tekintélyes részről való pártolása és támogatása.

Honnét indulhat inkább ki tekintélyes pártolása hazai tudományos műveleteknek mint a Magyar Tudományos Akadémiától? — Ez a szellemi tevékenységnek buzdítására, — ez a hazai tudományos munkálkodásnak érlelésére van hivatva. —

Azonban a tudományos buzgalom és mozgalomnak zsenge kora, hogy feleredüljön, tényleges támogatást is igényel. — A külföldnek minden hírneves Akadémiái olyan vagyoni erők fölött rendelkezhetnek, melyeket a nagy közönségnek részvételétől elvonatb, — de azért nem kevésbé hasznos — munkáknak kiadására fordítanak. — Midőn a múlt évi nagy gyűlésből az Akadémiának tisztelt Elnöke, a hazának nemes áldozatra mindig kész fiait, az Akadémia tőkéjének öregbítésére felszólítja, Akadémiáknak főn-érintett magasztos céljai ti. a nemzet tudományos műveltségének bővítése és önálló szellemi tevékenységének megszilárdítása, voltak felszólításához a nézőpontok. —

Ily célok létesítéséhez sietek én is erőm szerinti ajánlattal járulni, az Akadémia tőkéjének öregbítésére 2000 (kétezer) osztr. ért. frtot szentelvén.

Együttal az Akadémiai laknak építésére 500 ftot adok.

Fogadja Méltóságod legbensőbb tiszteletemnek nyilatkozatát, ki megkülönböztöten vagyok Méltóságodnak

Pesten, Jan. 28.-án, 1860.

alázatos szolgálja

Balassa János
Magyar Akadémiai
tiszteleti tag.¹⁵

A magyar nők lelkesedésének nagyszerű megnyilatkozását a palota szépségének emelésében, leghűbben Arany János szavai idézik, aki az 1865. évi titoknoki jelentésében a következőket mondja: „...s mit legelőbb kell vala említenünk, azon gyöngéd kezek által himzett dísz-szőnyeget, mellyel hazánk széplelkű hölgyei részéről Bohus Jánosné asszony ő mlga ékesíté föl termünket, s mely ím lehetővé teszi, hogy a tudomány emberei, egyszer legalább egy évben, virágokon tapossanak.”¹⁶

II.

A nemzeti ügyvé szélesedett aláírási mozgalomnak nagy eredménye volt. 1861 végére már csaknem 600 ezer ft. gyűlt össze. Az Akadémia Igazgató Tanácsa egy háromtagú bizottságot nevezett ki (a továbbiakban Építészeti Bizottság) b. Eötvös József, gr. Károlyi György és gr. Desseffy Emil személyében. A bizottságot felhatalmazták az Akadémia számára felállítandó épület ügyében mindennemű intézkedés megtételével, az építkezés vezetésével és végrehajtásával.

¹⁴ MTA Jegyzőkönyvei 1863–66. 57. l.

¹⁵ Ép. ir.

¹⁶ Akadémia Évkönyvei XI. köt. IX. darab 10. l.

Dessewffynek támadt az a gondolata, hogy a Pest város által felajánlott telket esetleg el lehet cserélni egy még szebbel, a mai Roosevelt térre néző telekkel. Ez a telek abban az időben a Dunagőzhajózási Társaság tulajdona volt. A csere sikerült.¹⁷

A következő lépés a palota tervének elkészíttetése volt. Érdekes megjegyezni, hogy az Akadémia nem hirdetett „csődületet” (pályázatot) a palota tervének elkészítésére. E miatt, valamint azért, hogy német építészeket is felkért tervekészítésre, a korabeli lapokban több cikkben bírálták az Akadémiát. Idézzük a Vasárnapi Ujság 1860. évi Politikai újdonságok rovatából:

„Bocsássa meg az Akadémia, ne vegye kritikálási viselkedésének az olvasó ha azon határozatot, mely szerint az akadémia palotájának terve nem nyilvános verseny útján fog készíttetni: szerencsétlen óra szüleményének nevezni bátorzkodunk és többek óhaj-tásához a miénket is csatoljuk: bár e határozatot ismét visszamásítani lehetne még.”¹⁸

Az Építészeti Bizottság döntése nagy visszatetszést keltett a közvéleményben. Kritikai észrevételek jelentek meg a sajtóban¹⁹ de leveleket is intéztek az Építészeti Bizottsághoz.

„... Tekintetes Bizottmány! Ezer sebbel bár szívén, erős hittel néz mégis a nemzet jövője elé, erős hittel néz még pedig azért, mert szereti, mert rendületlenül ragaszkodik ahhoz, ami az övé. Nem hű-e tehát magához, midőn kívánja, midőn követeli, hogy ne csak a ház, melyet a tudománynak, melyet nemzeti művelődésünk de egyszersmind nemzeti dicsőségünk emelésére oly buzgalmas készséggel emelni készül -- hanem hogy a kéz is, mely annak falait rakni fogja, az övé legyen? — Nem következetes-e, midőn teremtő erőt érezvén önmagában is, túrni nem akarja, hogy a nemzet házáról idegen alkotó nevét ragyogják vissza Dunánk habjai?”²⁰

Az Építészeti Bizottság a sajtóban folyó polémia és a kapott levelek ellenére kitartott eredeti elgondolása mellett és Stüler A. Frigyest bízta meg a palota tervének elkészítésével. Stüler a kívánalmaknak megfelelően módosította tervét. Tervének főbb elemei megmaradtak, az arányokat kiszélesítette, részleteket vett át a többi tervekből.

Az Építészeti Bizottság 1861. december 20-i összefoglaló jelentésében számolt adott az Igazgató Tanácsnak a tervezéssel kapcsolatos eddigi tevékenységéről. E beszámoló az Igazgató Tanács elfogadta. A jelentés idevonatkozó része:

„Csődület nem lőn hirdelve, hanem a tervekészítésre felhívandóknak bizonyos tiszteletdíj lőn megajánlva, teljes szabadságában maradván alólírtaknak, akár a benyújtott tervek valamelyike szerint intézni a kivittelt, akár más terveket készíttetni és végrehajtani. . . . Tervkészítésre Pesten Henszlmann és Ybl urak Bécsben Ferstel Henrik úr lőnek felhíva. Henszlmann úr gyakorlati építész nem lévén, Gerster és Frey pesti építészekkel szövetségelt. Megérkezvén a kitűzött határnap a felhívottak benyújtották terveiket és benyújtott egy negyedik is, erre fel nem hívott jeles tehetségű fiatal építészünk Szkalnitzky úr által.”

A jelentés a továbbiakban közli, hogy részletezett előrajzokat és pontos elmértéket (ahogy ma mondanánk részletes terveket) még nem tudtak adni. Bizonyos előszámítások alapján költségvetést készítettek, melynek alapján a tervek szerint a palota építési összegei 6 — 700 ezer forintot tennének ki. És tovább:

„Mi előtt azonban alólírtak a tárgyba mélyebben ereszkedhetek vagy a tervek stílje között választást tehetek volna, Ybl építész úr előttünk hivatalosan tudva nem lővő okok miatt, dolgozatjait visszahúzta. Ily helyzetben és a megkívántató költség kifejeletlen állásában, az alólírtak nem látták magokat azon állapotban, miképp valamely végmegállapodáshoz juthattak volna. Henszlmann és Ferstel urak tervei csúcsíves góth építészeti stílben voltak fogalmazva és e tekintetben alólírtak az építészeti stíltre nézve választást sem lehet vala tenniök. . . . Mellőzhetetlennek láttatott tehát, még két további tervet készíttetni. Erre két hírneves és az ilyenmú építészetben nagy tapasztalású művész lőn felhíva, Klenze Leo úr Münchenben, és Stüler A. Berlinben, kik a felhívásnak élénk köszönetünket érdemlő készséggel feleltek meg, terveket készíttetek és azokat bé is küldték.

¹⁷ Ép. ir.: A telekeseréről szóló véghatározat.

¹⁸ Vasárnapi Ujság 1860. 624. l.

¹⁹ Uo. és Kritikai Lapok 1862. 10 — 23 l. Henszlmann I.: Az Akadémia palotájának eddigi története c. cikk stb.

²⁰ A levelet a békéscsabai Casino Egylet tagjai írták. Hátlapján Dessewffy kézírásával a következő szöveg olvasható: „Feleltem megnyugtatólag. 6. Márcz. 1862.” Ép. ir.

4. Henszlmann Imre terve az Akadémia palotájára

Építészeti stíl tekintetében ezen Bizottmány többsége, jeles archeológiai tudósnk Henszlmann Imre úr terveiben kifejezett építészeti ízlés mellett nyilatkozott. (L. 4. ábra). Alólírtak azonban elsőséget adtak az úgynevezett olasz renaissance stílnak, mint a melyet, akár a felállítandó építmény célját és más nemzetek példáját, akár pedig a város azon részén, hol az Akadémia felállítandó léssen, már létező építményeket tekintsük, inkább maga helyén levőnek, és a Pest városával a háztelek adományozása alkalmával kötött szerződésben foglaltakkal, inkább megegyezőnek ítélték.

El lévén ekképp döntve a stíl kérdése, és minthogy egyfelől finaciális okoknál fogva a felebbiek szerint a vizsgálat alatt volt tervek egyike sem mutatkozott, úgy mint a Programm alapján tervezve vala kivihetőnek, másfelől pedig a kivitel megkezdésének további elhalasztása, a tervek valamelyikének, feltéve a felebbi megállapodások értelmében az abban kellő módosításokat, elfogadása által mellőzhető vala, a feladást abban határozódní vélték alólírtak, miképp az eszközöltessék, hogy az Akadémia céljainak megfelelőndő és a herceg Eszterházy képtárt magában foglalandó építmény felállítása, jövő tavaszon kezdetét vehesse. E célból alólírtak Stüler urat hívták meg, tudtul adván neki a kifejelt körülményekhez képest most már megoldandó feladás mivoltát. Ezen jeles művész, kinek terveiben kifejtett eszméje és ízlése azon helyhez, hol az Építmény felállítandó léssen, leginkább illőnek látszanak, ki ezen egész ügyben mármost teljesen otthonos, kinek jeles művei és tapasztaltsága minden tekintetben teljes biztosságot nyújtanak, a meghívást elfogadta, és alapul véve a legutóbb benyújtott tervében látható stílt és építészeti ízlést, a szükséges módosításokat azon megtoendi, a részletes rajzokat elkészítendi, és az építkezés feletti főfelügyeletet viendi.”²¹

Az elfogadott terv alapján 1862. április első napjaiban megindult az építkezés Ybl Miklós és Szkalnitzky Antal kiváló magyar építészek vezetésével. Az Akadémia Igazgató Tanácsa további gondja volt az építéshez szükséges anyagiak előteremtése, mert az átdolgozott terv szerint is a palota építése 800 000 ft-nál többet igényelt. Újabb felhívással kérte a részletekben felajánlott és az építkezés megkezdésének feltételéhez kötött adományok és kamatok befizetését. Ezen kívül Dessewffy elnök további felajánlásokra buzdította a társadalom tagjait. Az új adakozásokkal és odaadó munkával a palota felépült és 1865. dec. 9-én megtartott nagygyűlés keretében felavatták.

*

Akadémiánk épületét százéves évfordulójára most javítják, hogy eltüntessék róla a második világháború okozta sebeket. Kisebb-nagyobb fehér kövek kerülnek az egy évszázad alatt megszürcült öreg kövek közé. A cikkben felelevenített adatok egy-egy ilyen „fehérlő köve” az Akadémia palotája történetének.

²¹ Í p. ir.

100 years since the construction of the Hungarian Academy of Sciences' building was begun

For a hundred years now, the building of the Hungarian Academy of Sciences has stood near the Chain Bridge, bearing on its frontage the legend: "Raised by the contributions of the Nation".

I.

The Hungarian Academy of Sciences was formed through public donation. Costs were covered from the gifts of the founders, providing — according to the Academy's aims — for "the elaboration of the national language in all the varieties of the sciences and arts". It had, however, no building of its own and during the early phase of absolutism, when it was in particularly straitened financial circumstances, it could not even contemplate the erection of a house of its own.

The development of the idea of building a palace for the Academy coincides roughly with its resuscitation after the paralysis which had beset it following the 1848 struggle for freedom, and with the upsurge of the national movements. It was towards the close of the 1850-s that the Academy celebrated, amid worthy circumstances, the centenary of the birth of Ferenc Kazinczy, the great reformer of the Hungarian language and organizer of literary activity. This was the first of a succession of events which expressed the protest of the Hungarian nation against Austrian oppression. The patriotic movement initiated to build the Academy a home, as a result of which a house costing 828.561 forints could be raised, was a part of this development. The history of the construction of the Academy building is thus an organic part of the institution's history.

The first traces of the movement for the construction of the building may be discovered in the contemporary Hungarian papers as early as the middle of 1857. The expansion of the movement is associated with the name of Emil Dessewffy, the President of the Academy.

The Management Council of the Academy passed a resolution that they considered it necessary and deemed the time appropriate to inaugurate a broadly based collection for building a home for the Hungarian Academy. At the end of 1859 and in 1860 they sent subscription sheets all over the country — to the counties, cities, institutions and corps, moreover to private individuals.

The collection that was launched with this noble aim was a movement of such magnitude that in those days "it became a law of honour and of chivalry to contribute to the house of the Academy". Donations were sent not only by those persons and institutions to whom a special appeal was made, but were offered by all the strata of society, for the building of the palace and to increase the capital fund of the Academy. Beside gifts from famous Hungarian peers, scholars and artists, the pennies of the simple folk also figured among the contributions. The following are a few quotations from contemporary patriotic letters and other manuscripts which show the enthusiasm of the nation for the cause of the Academy.

Frigyes Korányi, later to become a famous professor of internal medicine, who was then a rural doctor at Nagykálló wrote: ". . . It is inconsistent with the dignity of Hungary that the Hungarian Academy of Sciences should be lodged in a tenement house where it may hardly be discovered . . ."

The contemporary papers, the *Pesti Napló*, *Vasárnapi Ujság*, etc. all collected, as did among others 190 workers of the Ózd Steel Works, members of the various guilds,

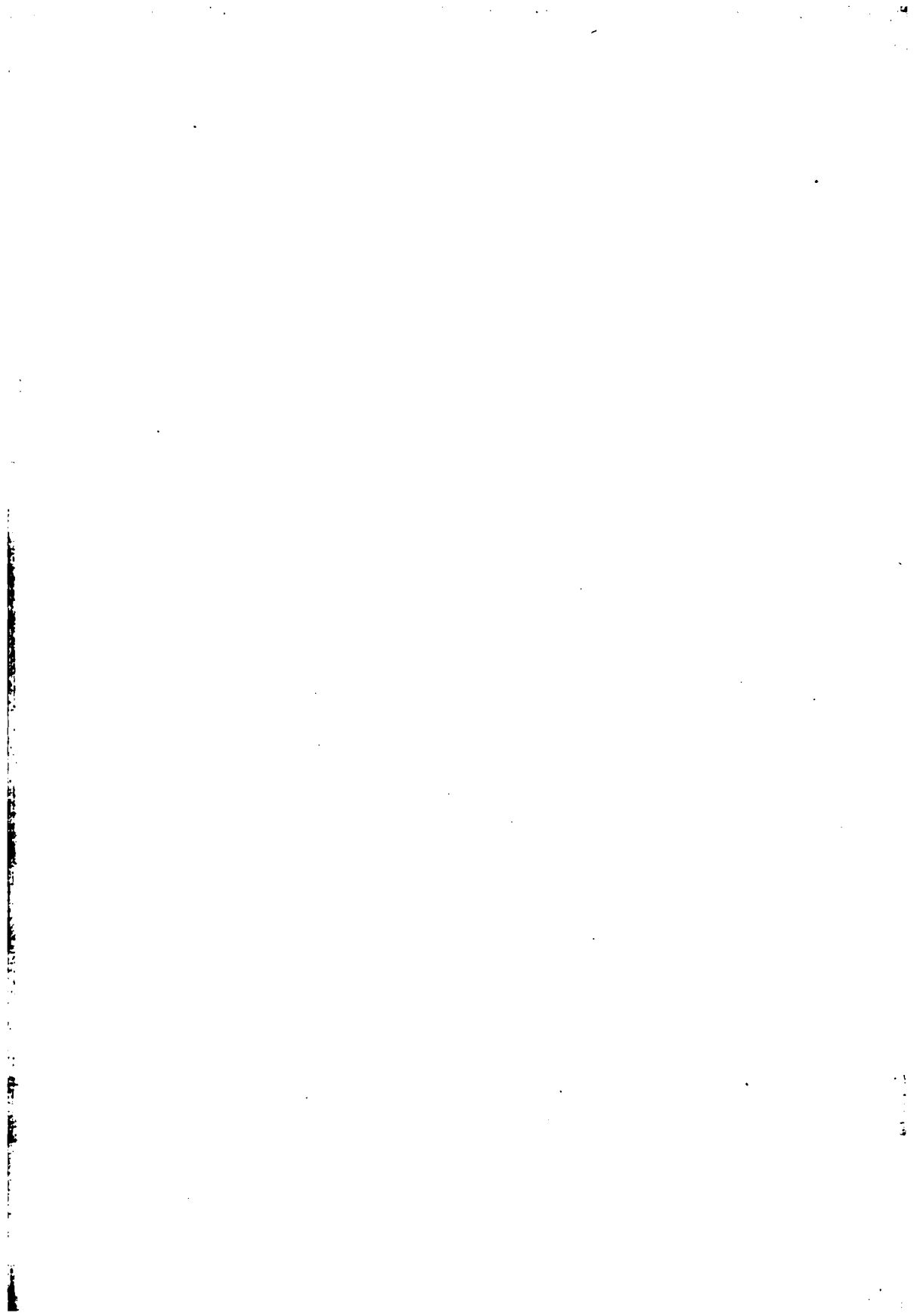
the schools, public bodies and cities. The Smiths' and Wheelwrights' Association of Eger, a guild of nine members, sent 30 forints for the construction of the building, "... while the journeymen, inspired by the exemplary patriotic sentiments of the masters, added 4 forints, saved up from their weekly wages..." A Hungarian bootmaker resident in Vienna, István Lednitzky, handed Kálmán Szily 5 forints for the purpose with the following remark: "I would never dare look at that house if I had not had a part in having it built".

The mahogany doors of the Grand Hall of the Academy are a gift from Károly László, a compatriot living in Mexico, while the ornamental carpet in the Hall is a fine manifestation of the enthusiasm of the Hungarian women.

The site of the building was given the Academy by the City of Pest, half of it free, the other half at a reduced rate. The contemporary value of the gift was estimated at 180.000 forints.

II.

As a result of the collection campaign which had acquired the dimensions of a national cause, several hundred thousand forints were collected by the end of 1861. The Academy appointed a Building Committee of three to be in charge of the project. The plans of the building were not subject to competition but were prepared by invitation — a fact which elicited several critical articles in the contemporary papers. Of the various schemes the Building Committee adopted the design of the Berlin architect A. Friedrich Stüler. Despite the polemics in the papers, the Committee adhered to its original ideas and the construction of the building began at the beginning of April 1862, on the basis of Stüler's modified plan. The fund which had been collected proved to be insufficient for the building, so that the Academy once more made an appeal to society. Due to the further donations and with much self-sacrificing work the building was finally completed and dedicated on December 9th, 1865.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRÁNAK KÖZLEMÉNYEI

1. Haraszthy Gyula: *A 130 éves Akadémiai Könyvtár*. Bp. 1956.
2. Berlász Jenő—Szakmáryné Németh Mária: *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának múltja és jelene*. Bp. 1956.
3. Csapodi Csaba: *A legrégebb magyar könyvtár belső rendje*. Bp. 1957.
4. Berlász Jenő: *Az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának átalakulása*. Bp. 1957.
5. Haraszthy Gyula: *Az Országos Könyvtárügyi Tanács és a magyar könyvtárügyi időszerű kérdései*. Bp. 1958.
6. Gergely Pál: *Arany János és az Akadémia*. Bp. 1958.
7. Moravek Endre: *Die neuen ungarischen Bibliotheksnormen*. Wien 1957.
8. Szakmáryné Németh Mária: *Az Akadémiai Könyvtár, mint a Magyar Tudományos Akadémia célkitűzéseinek könyvtári támogatója*. Bp. 1958.
9. Gergely Pál: *Az Akadémia levéltára a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kéziratárában*. Bp. 1958.
10. Csapodi Csaba: *Könyvkonzerválás és restaurálás a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*. Bp. 1958.
11. Moravek Endre: *Kiadványtípusok a katalogizálás szempontjából*. Bp. 1958.
12. Szakmáryné Németh Mária: *A központi folyóiratcímjegyzék kérdései*. Bp. 1959.
13. Csapodi Csaba: *L'avenir des périodiques scientifiques*. La Haye 1958.
14. F. Csanak Dóra: *Az Akadémiai Könyvtár története a szabadságharcig*. Bp. 1959.
15. Moravek Endre—Weger Imre: *Magyar könyvészeti kifejezések kis orosz szótára*. Bp. 1959.
16. Csapodi Csaba: *Der geographische Begriff im Katalogsystem der Bibliothek*. Wien 1959.
17. Csapodi Csaba: *A proveniencia elve a könyvtárban*. Bp. 1959.
18. Rásonyi László: *Stein Aurél és hagyatéka*. Bp. 1960.
19. Sáfrán Györgyi: *Arany János és Rozvány Erzsébet*. Bp. 1960.
20. Rózsa György: *A magyar társadalomtudományok az UNESCO kiadványaiban*. — Les sciences sociales hongroises dans les publications de l'Unesco. Bp. 1960.
21. Gergely Pál: *Pápa Párizs-album a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*.
22. Gergely Pál: *Bartók Béla ismeretlen levelei a Tudományos Akadémia Könyvtárában*. Bp. 1961.
23. Sarlócska Vince Ernő: *Bolyai János házassága a köztudatban és a dokumentumok*. Bp. 1961.
24. Csapodi Csaba: *Mikor pusztult el Mátyás király Könyvtára?* Bp. 1961.
25. Moravek Endre—Weger Imre: *Abbreviaturae Cyrillicae*. Bp. 1961.
26. Rásonyi László: *A magyar keletkutatás orosz kapcsolatai*. Bp. 1962.
27. Tőkés László: *Az Akadémiai Könyvtár mikrokönyvgyűjteménye és fotolaboratóriuma*. Bp. 1962.
28. Fráter Jánosné: *„Nemzeti részvét emelte.”* Bp. 1962.

